Far o Tour de signaux

Autor:
Data de publicació: 23-01-2026

Tesi principal

Els fars de terra endins (torres amb topònim "far") a Catalunya són construccions islàmiques de principis del segle VIII, integrants del sistema de comunicació i alerta més antic d'al-Andalus, i no restes romanes o ibèriques com havia defensat l'erudició anterior.

Resum de l'article "Fars i torres de guaita a Catalunya: sobre la problemàtica dels orígens" (Ramon Martí, Cristian Folch, Jordi Gibert, 2007)

Tesi principal
Els fars de terra endins (torres amb topònim "far") a Catalunya són construccions islàmiques de principis del segle VIII, integrants del sistema de comunicació i alerta més antic d'al-Andalus, i no restes romanes o ibèriques com havia defensat l'erudició anterior.

Evolució de la polèmica (segles XIX-XX)

Autor / PeríodeOpinió sobre l'origenArguments principals

P. Puiggarí (1832)
Origen antic o cristià, no musulmà
Basat en fonts literàries (Tito Livi), funció defensiva, no de senyals

D.M.J. Henry (1832)
Origen àrab
Denominació "faros", funció de transmissió de senyals amb focs

Carles Bosch (1887)
Vinculades a la Reconquesta
Refugis inicials, després senyals; cita els Usatges (art. Princeps namque)

Puig i Cadafalch (1934)
Atribució romana
Inclou exemples com la Torrassa del Moro (Llinars) per aparell "clàssic"

F. Carreras Candi (1935)
Origen ibèric (cartaginès)

Topònims en Faro, Hariza; "telegrafia òptica" d'Aníbal

Alberto Balil (1977)
Qüestiona funció de senyals en època romana
Prevalia el correu de postes; dubta de la transmissió òptica antiga

J. Vernet (1981)
Origen islàmic
Herència bizantina i àrab; xarxes frontereres a al-Andalus

F. Fité (1986)
Adaptació cristiana d'un model islàmic
Torres circulars a fronteres musulmanes, adoptades pels cristians

Equip OCORDE (Martí, Folch, Gibert, anys 2000)
Origen omeia, segle VIII
Excavacions, anàlisi toponímic, glossaris altmedievals, connexió amb xarxes orientals

Proves a favor de l'origen islàmic (segles VIII-IX)

Toponímia: "Far" com a equivalent llatí de l'àrab "manãra" (torre amb foc). Glossa del Liber Glossarum (s. VIII) que defineix farus com turris speculatoria.

Primera documentació: Monte Faro a Astúries (any 775). A Catalunya, Far d'Empordà (844) és la menció més antiga.

Arqueologia: Excavacions a torres com Mal Paso (Alt Palància, s. VIII-IX) o Torre del Far (Santa Coloma de Farners) amb materials altmedievals sense fases anteriors.

Xarxa coherent: Les torres amb aquest topònim formen una xarxa visual a les comarques gironines, controlant el corredor Barcelona-Narbona (via Augusta) i territoris interiors estratègics.

Principals torres / fars analitzats (amb datació propuesta: s. VIII-IX)

Nom i ubicacióCaracterístiques constructivesFunció en la xarxa

Castellot de Falgars / Far (Beuda, Garrotxa)
Torre circular (?9m), carreus grans amb encoixinat
Connexió amb Pirineus, control d'Empordà i Fluvià

Far d'Empordà (nucli)
Topònim documentat 844; possible torre no conservada
Centre de la plana empordanesa

Torre del Far (Sta. Coloma de Farners, Selva)
Torre circular (?10m), aparell granític, encoixinat
Enllaç visual entre Vallès i Costa Brava

Torrassa del Moro / Far (Llinars del Vallès)
Torre circular (?9m), carreus tallats, arc de ferradura
Control del corredor del Vallès

Torre de la Mora / Far (St. Feliu de Buixalleu)
Torre circular (?9.5m), grans blocs, excavada
Pas entre Vallès i Selva

Santuari del Far (St. Martí Sacalm, Selva)
Topònim en cim estratègic (1123m); possible torre sotmesa
Punt nodal, visió amplísima

Far de Montagut (Llagostera)
Torre petita (?6m), aparell irregular
Connexió costa-interior (Gironès)

Ipso Faro (serra del Corb, Garrotxa)
Topònim documentat 1028; no localitzat
Divisòria Ter-Fluvià

Conclusions clau de l'article

Origen: Algunes torres amb un possible origen en els ibers, cartaginesos o romans, estudi erudit però sense estudis arqueològics influïda pels telègrafs òptics moderns.

Innovació islàmica: Els omeies van implantar a Catalunya (Marca Superior d'al-Andalus) un sistema estatal de comunicació lluminosa per a alerta ràpida i control territorial.

Abast internacional: La xarxa catalana és part d'un sistema més ampli (com els fars bizantins d'Àsia Menor o els almenares d'Ifríqiya), i seria el més antic d'Europa occidental.

Implicacions històriques: Aquests fars demostren una organització territorial sofisticada i una presència islàmica consolidada al nord-est peninsular ja al segle VIII, qüestionant visions que la minimitzaven.

Taula comparativa: Torres de comunicació a Catalunya (per període)

Període	Tipus de torre / sistema	Funció principal	Exemple a Catalunya	Època d'ús
Ibers (s. VI-II aC)	Torres rectangulars en poblats	Vigilància local, defensa	Torres de la Serreta (Alcoi)	Edat del Ferro
Romans (s. II aC-V dC)	Fortins quadrangulars; fars litorals	Vigilància militar; senyalització portuària	Far de la Torre d'Hèrcules (Corunya) NO a l'interior	Imperi Romà
Àrabs (s. VIII-IX)	Fars de terra endins (torres circulars)	Xarxa d'alerta lluminosa a llarga distància	Castellot de Falgars, Torre del Far (Sta. Coloma)	Inici conquesta islàmica
Medievals cristians (s. X-XII)	Torres de guaita circulars/rectangulars	Defensa feudal, senyals locals	Torre de Sant Pere de Ribes (atribuïda abans al s. XI)	Època comtal

Font: Adaptat de Martí, Folch, Gibert (2007), amb les dades de l'article.

La xarxa documentada Barcelona-Narbona (via Augusta)

L'article postula que els fars catalans formaven part d'un sistema lineal de comunicació que seguia la via Augusta, connectant la capital andalusina del nord-est (inicialment Narbona) amb Barcelona i el territori interior. Aquesta xarxa servia per a:

Alerta ràpida d'incursions des del nord (francs/carolingis).

Control i domini de l'eix estratègic principal.

Transmissió d'ordres entre els centres de poder.

Ruta hipotètica dels fars en aquest eix:

Narbona / Septimània (base inicial omeia, fins al 759).

Torre del Far de Talteüll (Rosselló) – esmentada a l'article com a punt clau.

Castellot de Falgars (Beuda) – enllaç visual amb el Rosselló, control de pas pirenenc.

Far d'Empordà (nucli) – centre de la plana.

Torre del Far (Sta. Coloma de Farners) / Torre de Montagut (Llagostera) – eix cap a Girona/costa.

Torre de la Mora (St. Feliu de Buixalleu) – pas cap al Vallès.

Torrassa del Moro (Llinars del Vallès) – control del corredor prelitoral.

Barcelona (ciutat fortificada, probable punt final o redistribució).

Proves que apuntalen aquesta xarxa longitudinal:

Toponímia continuada: El terme Far es documenta des d'Empordà fins al Vallès.

Connexió visual forçada: Les torres s'ubiquen en punts amb visibilitat mútua, sobretot en colls o passos obligats (ex: entre St. Feliu de Buixalleu i Sta. Coloma de Farners).

Context històric: Durant el segle VIII, després de la conquesta (712), Narbona fou capital de la Septimània musulmana (fins al 759). Era lògic establir una línia de comunicació ràpida des d'aquesta capital cap als territoris recentment controlats al sud dels Pirineus (la futura Marca Superior).

Analogia amb altres sistemes: L'article compara aquesta xarxa amb el sistema de fars bizantí que unia la frontera de Cilícia amb Constantinoble, demostrant que els omeies podien haver importat aquest model d'organització estatal.

Conclusió afegida:
La hipòtesi d'una xarxa estatal omeia al llarg de la via Augusta (s. VIII) no només explica la distribució dels fars, sinó que reforça la idea d'una ocupació islàmica organitzada i amb capacitat d'enginyeria territorial des dels primers moments, molt abans de l'aparició dels comtats catalans.

Actualització de la taula comparativa (afegint aquesta xarxa):

PeríodeTipus de torre / sistemaFunció principalExemple a CatalunyaAbast territorial

Ibers
Torres en poblats
Vigilància local
Serreta (Alcoi)
Local (poblat-vall)

Romans
Fortins; fars litorals
Vigilància militar; ports
Torre d'Hèrcules
Puntual / litoral

Àrabs (s. VIII-IX)
Xarxa lineal de fars
Comunicació estatal (Barcelona-Narbona) i alerta
Sistema via Augusta (Falgars, Empordà, etc.)
Interterritorial, >100 km

Medievals cristians
Torres de guaita
Defensa feudal, senyals
Torre de Ribes
Comarcal / feudal

La perspectiva de xarxa longitudinal és fonamental per entendre l'abast estratègic dels fars i la visió d'Estat dels omeies a la regió.

Segons l'article, l'autoria del estudi que identifica els fars com a xarxa islàmica del segle VIII pertany als mateixos autors de l'article i al seu equip de recerca (OCORDE).

Concretament, la tesi és obra de:

Ramon Martí, Cristian Folch i Jordi Gibert (els tres signants de l'article), dins del marc del seu projecte d'investigació.

Com es va desenvolupar aquest estudi:

Projecte universitari/investigador: Forma part del projecte "Ocupación, organización y defensa del territorio durante la transición medieval" (HUM2005-04988), del Ministerio de Educación y Ciencia espanyol.

Treball de camp arqueològic: L'equip va fer excavacions pròpies en fars clau, com:

Torre del Far de Santa Coloma de Farners (excavada per ells, 2006-2007).

Torre de Mal Paso a Castellnovo (Alt Palància), excavada anteriorment per Martí i Selma (1996-1997).

Congrés organitzat per ells: L'any 2006, el seu grup (OCORDE) va organitzar a Barcelona el congrés "Fars de l'islam. Antigues alimares d'al-Andalus", on van presentar aquesta hipòtesi abans de la publicació de l'article (2007) i de les actes del congrés (2008).

Síntesi d'influències anteriors: Tot i que ells són els autors del plantejament consolidat, reconeixen el camí obert per altres estudiosos que van qüestionar l'origen romà:

Jaime Oliver Asín (1928): Va proposar l'origen àrab de les torres de senyals.

Joan Vernet (1981): Va relacionar els topònims "far" amb xarxes d'alerta islàmiques.

Francesc Fité (1986/93): Va suggerir que les torres circulars s'originaren a la frontera andalusina.

En resum: Els autors de l'article no només fan un resum historiogràfic, sinó que presenten les conclusions del seu propi treball d'investigació arqueològica i documental, que els porta a defensar que els fars són una xarxa andalusina del segle VIII. És, per tant, la seva aportació original.. Dedicquen una part important a justificar perquè ells prefereixen els termes "far" i "alimara" en lloc del genèric "tour de signaux" que utilitzava Anny de Pous per al Rosselló.

Aquest raonament es troba principalment a la secció "La introducció de les torres de guaita a al-Andalus" (p. 33-34 de l'article). Aquí teniu l'extracció clau dels seus arguments:

Motius pels quals prefereixen "far" i "alimara" sobre "tour de signaux":
1. Precisió terminològica i filològica:

"Far" no és un terme genèric medieval sinó un cultisme llatí amb un significat específic que es va reactivar en un context andalusí.

El terme àrab original és "manãra" (d'on venen almenara, i alimara), que etimològicament ja implica la idea de "lloc de llum/foc" (nar).

Aquests termes designen específicament torres amb funció emissora de senyals lluminosos, no qualsevol torre de guaita.

2. Evidència documental directa del glossari altmedieval:

Citexen el Glossarium Ansileubi (Liber Glossarum), compilat vers finals del segle VIII, probablement a Septimània o l'àrea catalana.

En aquest glossari ja apareix "farus" definit com a "turris speculatoria" (torre d'observació o de senyals lluminosos).

Aquesta glossa és contemporània a la implantació dels fars i afegint cites d'autors àrabs trobades per J.Vernet on el terme es feia servir específicament per a aquest tipus de construccions a la zona de contacte amb al-Andalus.

3. Diferència funcional clara:

"Tour de signaux" el terme és una descripció funcional de les torres de senyals.

"Far" / "Alimara" defineixen un tipus concret d'infraestructura estatal amb una tecnologia específica (senyals de foc/fum), propi d'un sistema organitzat de comunicació a llarga distància.

4. Context històric i cultural:

El terme "far" connecta aquestes torres amb la tradició tecnològica i administrativa de l'Islam medieval, que hereva i millora sistemes anteriors (bizantins, perses).

El seu ús situa les torres catalanes dins d'un fenomen mediterrani més ampli (ex: xarxes d'almenares al Magrib, sistema de fars bizantí a Àsia Menor).

5. Distinció cronològica:

Anny de Pous estudiava torres rosselloneses de època baixmedieval (segles XIII-XIV), quan ja funcionaven amb una organització feudal

Martí i col·laboradors estudien l'origen del sistema, al segle VIII, quan el terme "far" era un tecnicisme administratiu d'un estat en formació (l'emirat omeia), tanmateix gens català

Cita clau de l'article (p. 34):

"Avui la paleografia i l'arqueologia coincideixen, finalment, a destacar la importància que aquests territoris van tenir en l'elaboració i en la transmissió del tipus Abstrusa i del Liber Glossarum, on l'ascendència septimana o catalana sembla quedar demostrada."

Conclusió dels autors:
Els autors argumenten que utilitzar el terme "far" no és una simple qüestió de preferència, sinó una decisió metodològica que:

Respecta la terminologia històrica documentada en fonts contemporànies.

Vincula les estructures amb el context cultural i tecnològic que les va crear (al-Andalus).

Permet distingir entre l'origen del sistema (s. VIII, estatal omeia) i les seves reutilitzacions posteriors (època feudal, com

va reblar Anny de Pous).

En essència, no volen fer servir el terme encunyat per Anny de Pous "tour de signaux"ja que perd aquests matisos històrics i culturals, i dilueix la naturalesa específica d'aquestes infraestructures com a part d'un sistema estatal de telecomunicacions altmedieval musulmana.

AFEGIT FINAL

n afegit crucial que complementa i expandeix l'abast de l'article de 2007. L'article es centra en els fars de terra endins del segle VIII, però el sistema de torres de senyals litorals era una xarxa paral·lela i posterior, documentada gràficament des de l'edat mitjana. Afegeixo-ho com un bloc nou al resum:

La xarxa oblidada de torres de senyals litorals (segles XIV-XVIII)
Contrast amb els "fars" de l'article:

Època: Baixmedieval i moderna (segles XIV-XVIII) vs. Altmedieval (s. VIII).

Funció: Defensa costanera contra amenaces navals (pirateria, setges) vs. Comunicació interior estatal.

Propietat/gestió: Autoritat reial i comunitats locals vs. Estat omeia.

Torres documentades gràficament (Fonts: Portolans mallorquins i cartografia militar francesa)
1. Portolans mallorquins (segles XIV-XV):

Torre de Montjuïc: Representada clarament. Era visible des del Lunarium Promontorium (cap de Montgat), actuant com a punt de referència navegacional clau.

Sistema en evolució: La xarxa canviava: Montgat ? Torre de Mataró ? Torre de Calella ? Torre de Tossa ? Torre de Palamós. Això reflecteix una adaptació a les amenaces i necessitats logístiques.

2. Cartografia militar francesa (segle XVII):

Plan du siège de la ville de Barcelone... (Beaulieu, 1698, dins Les glorieuses conquestes de Louis le Grand).

Aquest mapa detallat de la costa des del Cap de Creus fins al Llobregat inclou les torres de senyals com a elements estratègics en el setge de Barcelona (Guerra dels Nou Anys, 1689-1697). És una prova que la xarxa era operativa i vital

per a la defensa.

Raó de la seva "oblit" en l'article aparegut a Racó català de 2007:
L'article de Martí/Folch/Gibert es centra deliberadament en l'origen islàmic dels "fars" interiors. Les torres litorals, tot i ser part de la història de les comunicacions visuals a Catalunya, no hi ha certesa arqueològica pertanyen a:

Un període posterior (no esta`demostrat que hi fossin al s. VIII).

Una tradició diferent: Són la continuació i evolució dels "tours de signaux de la Catalunya nord" medievals que van esdevenir torres de defensa costanera modernes (com les de moros), no dels "fars" citats per Vernet durant el califat.

Un debat historiogràfic separat: La seva anàlisi pertany a l'estudi de la cartografia històrica, l'enginyeria militar moderna i la defensa contra la pirateria turca a partir del s.XV.

Conclusió ampliada:
Catalunya va tenir DUES GRANS XARXES DE TELECOMUNICACIÓ VISUAL, amb orígens, funcions i cronologies diferents:

XarxaCronologiaFunciónTecnologiaTerminologia clau

Xarxa de Fars interiors (article)
Segle VIII (origen)
Comunicació estatal, alerta interior (Barcelona-Narbona)
Focs nocturns, senyals de llarga distància
Far, alimara (àrab manãra)

Xarxa de Torres Litorals (aportació Manel Capdevila)
Segles XIII-XVII (apogeu documental)
Defensa costanera, alerta naval, navegació
Senyals de fum/foc, banderes
Tour de signaux, torre de guaita, torre de moros

Punt de confluència: Tot i ser diferents, les dues xarxes comparteixen el principi físic (comunicació òptica entre punts alts) i demostren una cultura de vigilància del territori a Catalunya que va des de l'estat omeia fins a l'edat moderna.

Gràcies a Manel Capdevila per aquest afegit. Mostra com la història de les comunicacions a Catalunya és més rica i

complexa, amb capes successives d'infraestructures que van reutilitzar lògiques similars en contextos històrics molt diferents.